

Boshlang'ich sinf ona tili darslari uchun interaktiv rasmlizohli materiallar ishlab chiqishning ilmiy asoslari

Husenova Muhtaram Husniddin qizi –

Navoiy davlat universiteti, 13.00.02- Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranti

E-mail: Husenova@nspi.uz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5462-5321>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, so'z ma'nosini anglash va nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi interaktiv rasmlizohli materiallarni ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Rasm, so'z, izoh, audio, animatsiya va interaktiv topshiriqlarning o'zaro integratsiyasi orqali o'quvchilarning yangi leksik birliklarni o'zlashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, interaktiv rasmlizohli materiallarning tarkibiy komponentlari, ularni yaratish bosqichlari, didaktik talablari hamda ona tili darslarida qo'llash metodikasi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, so'z ma'nosi, lug'at boyligi, rasmlizohli material, interaktiv ta'lim, raqamli ta'lim, multimedia, nutqiy kompetensiya, vizual ta'lim.

Научные основы разработки интерактивных иллюстрированных и пояснительных материалов для уроков родного языка в начальных классах

Аннотация. В статье изложены научно-методические основы разработки интерактивных иллюстрированных и аннотированных материалов, предназначенных для расширения словарного запаса учащихся, углубления понимания ими значений слов и развития речевой компетенции на уроках родного языка в начальной школе. Анализируется, каким образом интеграция изображений, слов, аннотаций, аудио, анимации и интерактивных заданий способствует усвоению учащимися новых лексических единиц. Кроме того, в статье представлены структурные компоненты, этапы создания и дидактические требования к таким интерактивным материалам, а также методики их применения на уроках родного языка.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, значение слова, словарный запас, иллюстрированный пояснительный материал, интерактивное обучение, цифровое образование, мультимедиа, речевая компетенция, визуальное обучение.

Scientific foundations for developing interactive illustrated and explanatory materials for mother tongue lessons in primary grades

Annotation. *This article outlines the scientific and methodological foundations for developing interactive illustrated and annotated materials designed to expand students' vocabulary, enhance their understanding of word meanings, and develop their speech competence in primary school native language lessons. It analyzes how the integration of images, words, annotations, audio, animations, and interactive tasks enables students to master new lexical units. Furthermore, the article proposes the structural components, creation stages, and didactic requirements of these interactive materials, as well as methodologies for their application in native language lessons.*

Keywords: *primary education, mother tongue, word meaning, vocabulary, illustrated explanatory material, interactive education, digital education, multimedia, speech competence, visual learning.*

KIRISH

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchining tayyor axborotni qabul qilishi bilan bir qatorda, uni mustaqil izlash, tahlil qilish, taqqoslash va amaliy faoliyatda qo'llay olishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos vizual hamda interaktiv o'quv materiallaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Ona tili darslarida o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, so'zlarning ma'nosini anglash, ularni nutqda to'g'ri va o'rinli qo'llash muhim metodik vazifalardan hisoblanadi. Bunda faqat so'zning verbal izohini berish ko'pincha yetarli natija bermaydi. So'z ma'nosini o'quvchiga rasm, predmet, harakat, vaziyat, tovush va qisqa izohning o'zaro uyg'unligi orqali taqdim etish uning mazmunini tezroq va aniqroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shu nuqtayi nazardan, ona tili darslari uchun interaktiv rasmlar-izohli materiallar ishlab chiqish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi [1:5].

Mavzuning dolzarbligi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi konkret-obrazli tafakkurdan abstrakt-mantiqiy tafakkurga o'tish jarayonida bo'ladi. Shu sababli yangi so'z yoki tushunchani faqat lingvistik izoh orqali o'zlashtirish ayrim o'quvchilar uchun murakkablik tug'dirishi mumkin. Rasmlar material esa mavhum ma'noni konkret obraz bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, "chumchuq" so'zini o'rgatishda: CHUMCHUQ → rasm → qisqa izoh → ovoqli namuna → gap → interaktiv topshiriq ketma-ketligi qo'llanilishi mumkin. Bunda o'quvchi so'zning grafik shakli, tasviri, ma'nosi va nutqdagi qo'llanishini bir butun tizim sifatida qabul qiladi [2:3].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Interaktivlik esa o'quvchini passiv kuzatuvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Masalan, o'quvchi rasmlar tanlaydi, so'z bilan moslashtiradi, izohni ochadi, audioyozuvni tinglaydi, test savoliga javob beradi yoki so'zni gapda qo'llaydi. Demak, rasmlar-izohli materialni interaktiv shaklga keltirish uning didaktik imkoniyatlarini kengaytiradi. Interaktiv rasmlar-izohli material — muayyan so'z yoki tushunchaning ma'nosini *tasvir, yozma izoh, audio, animatsiya, misol va interaktiv topshiriqlar* yordamida o'quvchiga taqdim etuvchi raqamli yoki elektron didaktik vositadir. Uning an'anaviy rasmlar lug'atdan asosiy farqi shundaki, bunda o'quvchi material bilan faol muloqotga kirishadi. Materialning umumiy modelini quyidagicha ifodalash mumkin:

So'z → Rasm → Izoh → Audio → Misol → Topshiriq → Teskari aloqa →

Mustahkamlash. Ushbu model o'quvchining so'z haqidagi bilimni bir nechta kanallar orqali shakllantirishga imkon beradi. Interaktiv rasmlar-izohli materialning tarkibiy tuzilishi:

№	Komponent	Vazifasi
1	So'z	O'rganilayotgan leksik birlikni ifodalaydi
2	Rasm	So'z ma'nosini vizuallashtiradi
3	Izoh	So'zning ma'nosini sodda tilda tushuntiradi
4	Audio	So'zning to'g'ri talaffuzini beradi
5	Misol gap	So'zning kontekstdagi qo'llanishini ko'rsatadi
6	Animatsiya	Harakat yoki jarayonni ifodalaydi
7	Interaktiv topshiriq	O'quvchini faol faoliyatga jalb qiladi
8	Teskari aloqa	Javobni tekshirish imkonini beradi

Masalan, “kapalak” so'zini o'rgatishda ekranda kapalakning rasmi beriladi. O'quvchi rasm ustiga bosganda so'zning talaffuzi eshittiriladi. Keyingi tugmada so'zning sodda izohi ochiladi: **Kapalak** — rang-barang qanotlari bo'lgan hasharot. Shundan keyin: “Kapalak qayerda uchadi?” savoli berilib, o'quvchiga bir nechta rasm variantlari taqdim etiladi. Bunday topshiriq o'quvchining so'z ma'nosini nafaqat eslab qolishi, balki uni tanish va qo'llashga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Interaktiv rasmlar-izohli materiallarni yaratishda quyidagi didaktik tamoyillarga tayanish maqsadga muvofiq:

Yoshga moslik tamoyili. Rasm, rang, matn hajmi, izohning murakkabligi va topshiriq shakli o'quvchining yosh xususiyatlariga mos bo'lishi kerak. 1-sinf uchun izohlar qisqa va sodda: “Olma – daraxtda o'sadigan meva.” 3-4-sinflarda esa izoh kengaytirilishi mumkin: “Olma – turli rang va ta'mga ega bo'lib, asosan kuz faslida pishadigan meva.”

Til va tasvir uyg'unligi tamoyili. Rasm so'zning ma'nosini to'ldirishi, izoh esa rasmda aks etgan mazmunni aniqlashtirishi kerak.

Interaktivlik tamoyili. O'quvchi materialni faqat ko'rmasligi, balki u bilan amaliy harakat qilishi lozim. Masalan: rasmni tanlash; so'z va rasmni moslashtirish; izohni topish; so'zni gapga joylashtirish; to'g'ri javobni belgilash; audio orqali so'zni aniqlash.

Bosqichma-bosqichlik tamoyili. Topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tashkil etiladi: tanib olish → tushunish → farqlash → qo'llash → mustaqil foydalanish.

Faollik tamoyili. Material o'quvchini mustaqil fikrlashga undashi kerak. Masalan, tayyor izohni berish bilan cheklanmasdan: “Rasmga qarab bu so'z nimani anglatishini taxmin qiling” kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Teskari aloqa tamoyili. O'quvchi javob berganidan keyin darhol natijani ko'rishi muhim. Bunda: “To'g'ri!”, “Yana bir bor urinib ko'ring”, “Rasmga diqqat bilan qarang” kabi pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlovchi fikr-mulohazalardan foydalanish mumkin.

Boshlang'ich sinf Ona tili darslarida quyidagi interaktiv topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1-topshiriq. “Rasmni top”. Ekranda 4 ta rasm beriladi. O'quvchi berilgan so'zga mos rasmni tanlaydi. So'z: “anor” O'quvchi anor tasvirlangan rasmni belgilaydi.

2-topshiriq. “So'z va rasmni bog'la”. Bir tomonda so'zlar, ikkinchi tomonda rasmlar beriladi. O'quvchi ularni moslashtiradi: olma–[rasm], shaftoli–[rasm], uzum–[rasm].

3-topshiriq. “Izohni top”. Berilgan so'z uchun uchta izoh beriladi. O'quvchi to'g'ri izohni tanlaydi. Daryo –

- A) Osmonda uchadigan qush.
- B) O'zani bo'ylab oqadigan katta suv oqimi.
- C) Meva turi. To'g'ri javob: B.

4-topshiriq. "Gapni to'ldir". Rasm va so'z asosida gapdagi bo'sh joy to'ldiriladi.

_ daraxtda sayrayapti.

A) chumchuq

B) kitob

C) qalam

5-topshiriq. "Eshit va top". O'quvchi audioyozuvni tinglaydi va mos rasmni tanlaydi.

Bu usul so'zning fonetik shakli va semantik mazmunini bog'lashga xizmat qiladi.

6-topshiriq. "Ortiqchasini top". Bir nechta rasm beriladi: olma – nok – shaftoli – qalam.

O'quvchi umumiy semantik guruhga kirmaydigan rasmni aniqlaydi.

7-topshiriq. "So'zni gapda qo'lla". O'quvchiga yangi o'rganilgan so'z beriladi va u ushbu so'z ishtirokida mustaqil gap tuzadi. Masalan: "Bahor". O'quvchi: "Bahorda daraxtlar gullaydi" gapini tuzadi.[4:467]

Interaktiv rasmlar-izohli materiallarni ishlab chiqish jarayonini yetti bosqichga ajratish mumkin:

1-bosqich – *leksik birliklarni tanlash*. O'quvchilarning lug'at boyligi, darslik mazmuni va o'quv dasturidan kelib chiqib so'zlar tanlanadi.

2-bosqich – *so'z ma'nosini aniqlash*. Har bir so'z uchun boshlang'ich sinf o'quvchisiga tushunarli izoh ishlab chiqiladi.

3-bosqich – *vizual obrazni tanlash*. So'z mazmunini aniq ifodalovchi rasm tanlanadi.

4-bosqich – *multimedia komponentlarini yaratish*. Zaruratga ko'ra audio, animatsiya yoki qisqa videodan foydalaniladi.

5-bosqich – *interaktiv topshiriqlarni yaratish*. O'quvchining so'z ma'nosini tushunganligini aniqlovchi topshiriqlar ishlab chiqiladi.

6-bosqich – *sinovdan o'tkazish*. Materialning tushunarligi va texnik qulayligi o'quvchilar bilan sinab ko'riladi.

7-bosqich – *takomillashtirish*. Sinov natijalari asosida rasm, izoh, topshiriq va interfeys qayta ko'rib chiqiladi.

Interaktiv rasmlar-izohli materiallardan foydalanishning metodik modeli quyidagi ketma-ketlikda tashkil etilishi mumkin:

Motivatsiya → Rasm asosida kuzatish → So'zni aniqlash → Izohni o'rganish → Audio orqali mustahkamlash → Interaktiv topshiriq → Nutqiy vazifa → Refleksiya. Mazkur modelda o'quvchi dastlab rasm asosida taxmin qiladi, keyin so'z bilan tanishadi, uning ma'nosini izoh orqali o'zlashtiradi va nihoyat yangi so'zni mustaqil nutqiy faoliyatda qo'llaydi. Bu esa "*ko'rish – anglash – eshitish – bajarish – qo'llash*" zanjirini shakllantiradi. Interaktiv materiallar o'qituvchini ta'lim jarayonidan chetlashtirmaydi. Aksincha, uning metodik rolini o'zgartiradi. **O'qituvchi:** materialni maqsadga muvofiq tanlaydi; o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga oladi; topshiriq bajarilishini kuzatadi; xatolarni tahlil qiladi; qo'shimcha tushuntirish beradi; o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi. Shuningdek, interaktiv materiallar individual, juftlik va kichik guruhlarda ishlashni tashkil etish imkonini beradi.

Interaktiv rasmlar-izohli materiallardan tizimli foydalanish natijasida:

- o'quvchilarning faol lug'at boyligi kengayadi;
- yangi so'zlarning ma'nosini anglash osonlashadi;
- so'z va obraz o'rtasidagi semantik bog'lanish mustahkamlanadi;
- so'zlarni kontekstda qo'llash ko'nikmasi rivojlanadi;
- o'quvchilarning darsdagi faolligi ortadi;
- mustaqil ishlash ko'nikmalari shakllanadi;
- nutqiy kompetensiyaning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi.

XULOSA

Ona tili darslarida soʻz maʼnosi ustida ishlashni takomillashtirish zamonaviy boshlangʻich taʼlimning muhim metodik masalalaridan biridir. Ayniqsa, rasmlilik-izohli materiallarning interaktiv shaklga keltirilishi oʻquvchining soʻz maʼnosini turli axborot kanallari orqali idrok etishiga imkon beradi.

Interaktiv rasmlilik-izohli materialning samaradorligi uning shunchaki chiroyli yoki texnologik jihatdan murakkabligida emas, balki **soʻz – tasvir – izoh – faoliyat – nutqiy qoʻllash** oʻrtasidagi didaktik bogʻlanishning toʻgʻri tashkil etilishidir. Shu sababli boshlangʻich sinf ona tili darslari uchun ishlab chiqiladigan elektron rasmlilik-izohli materiallar oʻquv dasturi va darslik mazmuniga mos, yosh xususiyatlarini hisobga olgan, ortiqcha axborotdan xoli, sodda interfeysli va interaktiv topshiriqlar bilan boyitilgan boʻlishi zarur. Mazkur yondashuv oʻquvchilarda soʻz maʼnosini anglashdan tashqari, yangi soʻzlarni mustaqil nutqiy faoliyatda qoʻllash imkoniyatini ham kengaytiradi. Natijada ona tili taʼlimida vizual, verbal va interaktiv komponentlarning integratsiyasi asosida samarali metodik tizimni shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Sultanova M.R. The Impact of Multimedia Tools on English Vocabulary Acquisition in Primary School Students in Uzbekistan ACUMEN: International Journal of Multidisciplinary Research. – 2025. – Vol. 2, No. 8. 5-6 page.
2. Tunkiel KA and Bus AG (2022) Digital Picture Books for Young Dual Language Learners: Effects of Reading in the Second Language. *Frontiers in Education*. 7:901060. doi: 10.3389/educ.2022.901060- 01.07.2022. – Vol. 7. Article 901060. 1-13 p.
3. Wong, K. M., Flynn, R. M., Neuman, S. B. (2021). Incidental vocabulary learning from educational media: Explicit scaffolds on screen support preschool-aged dual language learners. *TESOL Journal*, 12(4). doi:10.1002/tesj.642
4. Reynolds, B. L. (2017). Evidence for the task-induced involvement construct in incidental vocabulary acquisition through digital gaming. *The Language Learning Journal*, 45(4), 466–484.
5. Mayer R.E. Applying the science of learning to multimedia instruction *Educational Psychology Review*. – 2021.
6. Hwang G.J., Chang C.Y. Facilitating language learning through mobile and multimodal technologies *Interactive Learning Environments*. – 2021.
7. Godwin-Jones R. Emerging technologies and language learning: Digital tools, multimodality and vocabulary development *Language Learning & Technology*. – 2022.
8. Mayer R.E. *Multimedia Learning*. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
9. Cromley J.G., Chen R. A meta-analysis of Richard Mayer's multimedia learning research: Searching for boundary conditions of design principles across multiple media types // *Educational Research Review*. – 2025. – Vol. 49. – Article 100730.
10. Boers, F. (2023). Vocabulary as a Pedagogical Target. In *The Encyclopedia of Applied Linguistics (Instructed Second Language Acquisition)*, C.A. Chapelle M. Sato (Eds.).